

67. Muhammed b. Sâlih el-Useymin'in el-Elfiyye Şerhindeki İstişhâd Metodu¹**Yusuf BİLDİK²**

APA: Bildik, Y. (2024). Muhammed b. Sâlih el-Useymin'in el-Elfiyye Şerhindeki İstişhâd Metodu. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (38), 1098-1111. DOI: 10.29000/rumelide.1439998.

Öz

Arap Edebiyatında kaleme alınan kıymetli eserlerin bir sonraki dönemde daha rahat anlaşılması ve eksik yönlerinin tamamlanması için yapılan çalışmalara şerh denmektedir. Nahiv alanında bir otorite kabul edilen İbn Mâlik'in *el-Elfiyye* adlı eseri de üzerine onlarca şerh yapılmış değerli bir çalışmadır. Muhammed b. Sâlih el-Useymin'in *el-Elfiyye* üzerine yaptığı şerhi, müellifin yakın dönemde yaşamış olması sebebiyle diğerlerinden farklıdır. Nahiv ekollerinin ihtilaf ettiği konulardan uzak durması ve modern dönem Arapça öğretiminin sorunlarını bilen bir âlim olması, İbn Useymin'in nahiv alanındaki bu şerhini kıymetli hale getirmektedir. Ayrıca bu eser, müellifin uzun yıllar talebelerine anlatmış olduğu derslerden meydana gelen bir çalışmadır. Aralarında değerli âlimlerin de bulunduğu öğrencilerinin, onun vefatının ardından bir araya getirmiş olduğu bu şerh, birçok kez ders halkalarında okutulmuş olması hasebiyle de önemli bir konuma sahiptir. Bu çalışmada İbn Useymin'in *el-Elfiyye* üzerine yaptığı şerhteki istişhâd metodu ele alınmıştır. İlgili metot incelenirken âyet, hadis ve Arap kelâmıyla istişhâd olmak üzere üç başlık temele alınmıştır. Öncelikle bu başlıkların delil olarak sunulmasıyla ilgili genel görüşler değerlendirilmiş, ardından müellifin delil olarak kullandığı kaynaklar ve bu delilleri istişhâd olarak gösterdiği kaideler incelenmiştir. Belirtilen başlıklar ele alınırken İbn Mâlik'in nahiv kaidelerini destekleyen, açıklayan ya da farklı bir görüş sunan örnekler üzerinde durulmuştur. Araştırma sonucunda İbn Useymin'in *el-Elfiyye* şerhinde istişhâd konusunda ana kaynakları teşkil eden âyet, hadis, nesir ve nazım örnekleriyle Arap kelimelerinden çok sayıda delile yer verdiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, el-Elfiyye, Şerh, İbn Useymin, Metod, İstişhâd

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: %14

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 06.12.2023-**Kabul Tarihi:** 20.02.2024-**Yayın Tarihi:** 21.02.2024; **DOI:** 10.29000/rumelide.1439998

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı / Dr., Selçuk University, Faculty of Literature, Arabic Language and Literature (Konya, Türkiye), ysfbildik@gmail.com, **ORCID ID:** 0000-0003-4518-9137, **ROR ID:** https://ror.org/045hgzm75, **ISNI:** 0000 0001 2308 7215, **Crossreff Funder ID:** 501100007086

The Istishhad Method in the Commentary on al-Alfiyah by Muhammed b. Salih al-Useymin³

Abstract

The works written in Arabic Literature in order to make the valuable works written in Arabic Literature more easily understood in the next period and to complete their deficiencies are called commentaries. Ibn Mâlik's al-Alfiyya, which is considered an authority in the field of grammar, is a valuable work on which dozens of commentaries have been written. Muhammad b. Sâlih al-Useymin's commentary on al-Alfiyya is different from the others because the author lived in the recent period. Ibn Usaymîn's avoidance of the issues on which the schools of grammar disagreed and his being a scholar who knew the problems of modern Arabic teaching make this commentary of Ibn Usaymîn in the field of grammar valuable. In addition, this work is a compilation of the lessons that the author had taught to his students for many years. This commentary, which was brought together by his students, including valuable scholars, after his death, has an important position as it has been taught many times in class circles. This study focuses on Ibn Usaymîn's method of istishhâd in his commentary on al-Alfiyya. While analyzing the relevant method, three headings, namely, istishhâd by verse, hadith and Arabic theology, are taken as a basis. First of all, the general views on the presentation of these titles as evidence are evaluated, then the sources that the author uses as evidence and the principles that he shows these evidences as istishhâd are analyzed. While discussing these topics, examples that support, explain, or present a different view on Ibn Mâlik's rules of grammar are emphasized. As a result of the research, it was seen that Ibn Usaymîn included many proofs from the verses, hadiths, prose and verse examples, and Arabic theology, which constitute the main sources of istishhâd in his commentary on al-Alfiyya.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, al-Alfiyya, Sharh, Ibn Usaymin, Method, Istishhad

Giriş

Arap Edebiyatının yazılı hale getirildiği günden bu yana her alanda eserler telif edilmektedir. Şiir, belagat, nahiv, sarf, kelam, kıraat bu alanlardan bazılarıdır. Sonraki dönemlerde bu eserlerin kapalı ya da eksik görülen yönleri için yeni eserler yazılmaya başlanmış ve bu eserlere de genel itibariyle şerh ismi verilmiştir. Kısa ve öz şekilde kaleme alınan şerhler bulunmakla beraber kapsamlı bazı eserlerin daha iyi anlaşılması için uzun şerhler de yazılmıştır. Bazı eserlerin alandaki önemine binaen çok sayıda şerhi de yapılabilmektedir. İbn Mâlik'in nahiv ve sarf alanında kaleme aldığı *el-Elfiyye* isimli eser de bunlardan bir tanesidir. Bu eser üzerine farklı dönemlerde farklı müellifler tarafından onlarca şerh

³ **Statement (Thesis):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: %14

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 06.12.2023-**Acceptance Date:** 20.02.2024-

Publication Date: 21.02.2024;

DOI: 10.29000/rumelide.1439998

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

yapılmıştır. Muhammed b. Sâlih el-Useymin de yakın dönemde vefat etmiş *el-Elfiyye* şârihlerinden bir tanesidir.

Bu çalışma, Muhammed b. Sâlih el-Useymin'in İbn Mâlik'in meşhur eseri *el-Elfiyye*'ye yazdığı şerhteki iştişhâd metodunun incelenmesini amaçlamaktadır. Bu şerhin incelenmesinin sebebi müellifin modern dönem âlimlerinden bir tanesi olması, vefat ettiği yakın döneme kadar birçok öğrenci yetiştirmiş olmasıdır. Bu şerhi diğerlerinden ayıran en bariz özellik, diğer klasik dönem eserlerin aksine nahiv ve sarf alanındaki görüş ayrılıklarının çoğunlukla çözüme kavuşmuş olduğu modern dönemde yazılmış olmasıdır. Ayrıca bu eser, müellifin uzun yıllar talebelerine anlatmış olduğu derslerden meydana gelen bir çalışmadır. Aralarında değerli âlimlerin de bulunduğu öğrencilerinin, onun vefatının ardından bir araya getirmiş olduğu bu şerh, birçok kez ders halkalarında okutulmuş olması hasebiyle de önemli bir konuma sahiptir. Günümüzde Arapça öğrenmek isteyenler için nahivcilerin ihtilaf ettiği konulardan uzak, daha sade bir eser olması nedeniyle İbn Mâlik'in *el-Elfiyye*'si önerilirken, yine aynı sadelikte ele alınmış olan bu şerhin incelenmesinin uygun olacağı düşünülmüştür.

Eserde belge tarama yöntemi kullanılmıştır. İbn Mâlik ve önemli eseri *el-Elfiyye* hakkında bilgi verildikten sonra İbn Useymin'in hayatı da kısaca ele alınmıştır. Ardından onun yazdığı şerh hakkında bilgiler verilerek müellifin şerhteki genel metodu değerlendirilmiş, örnek bir bölüm incelemesi yapılmıştır. Ana bölümde ise şârihin âyetlerden, hadislerden, şiirlerden ve diğer kaynaklardan gösterdiği delillerden örnekler verilip bunların iştişhâd edilme sebepleri hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

1. İbn Mâlik ve *el-Elfiyye* İsimli Eseri

Tam adı, Ebû Abdullah Cemâleddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâî el-Endelûsî olan müellif, Kurtuba'nın kuzeyinde bulunan (Cordoba) Ceyân bölgesinde dünyaya gelmiştir. Bazı rivayetlerde doğum yılı olarak 598, 601 ya da 608 tarihleri geçse de çoğunluğun görüşü hicri 600 yılında doğduğudur. Öncelikle Endülüs'te, Endülüs'teki siyasi karışıklıkların ardından da Şam bölgesinde olmak üzere birçok âlimden ders okumuştur. Endülüs'te Ebû Rezîn b. Sâbit b. Hiyâr'dan (ö. 628/1230) dil ve kıraat dersleri almıştır. Sâbit b. Hiyâr'dan sonra Endülüs'te en çok istifade ettiği hocası Ömer b. Abdullâh eş-Şelebîn'dir (ö. 645/1247). Önce Kuzey Afrika'ya, sonra da Şam bölgesine hicret eden İbn Mâlik, burada Ebû Sâdık Hasan b. Sabbâh (ö. 632/1234), Ebu'l-Fazl Mükerrrem b. Muhammed (ö. 711/1311), Ebu'l-Hasen es-Sehâvî (ö. 643/1245), İbn Amrûn (ö. 649/1251) gibi birçok âlimden istifade etmiştir. İbn Mâlik ilim yaşantısı içerisinde çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Bunların içinde en önemlisi ise *Riyâzu's-Sâlihîn* isimli eserin müellifi İmam Nevevî'dir (ö. 676/1277). Bunun yanı sıra Şemseddîn b. Ca'vân (ö. 682/1283), Bedreddîn b. Mâlik (ö. 686/1287), Bahaaddin b. en-Nehhâs (ö. 698/1298) da İbn Mâlik'in talebeleri arasında zikredilmektedir. *Vifâku'l-mefhûm fi ihlilâfi'l-mekûl ve'l-mersûm, İkmâlü'l-ilâm bi teslîsi'l-kelâm, el-Elfâzü'l-muhtelif fi meâni'l-mü'telifi*, İbn Mâlik'in önemli eserlerinden bazılarıdır. İbn Mâlik, hicri 672 yılında Şam'da vefat etmiştir. (es-Safedî, 2000, s. 3/285-288; İbn Mâlik, 1984, s. 1/12-44, 1990, s. neşredenin girişi; İbn Mâlik & Bedrüzamân en-Nîbâlî, 1989, ss. 7-19; İbnu'l'imâd, 1986, s. 7/590-591)

el-Elfiyye, İbn Mâlik'in telif ettiği eserler içinde en önemli olanıdır ve onun bu kadar tanınmasında büyük etkisi olmuştur. İbn Mâlik bu eserini, yine kendi telif ettiği *el-Kâfiyetu's-şâfiye* isimli eserinden özetlediği için *el-Hulâsâtu'l-elfiyye* ismiyle de bilinmektedir. *el-Elfiyye*, âlimler tarafından kabul görmüş, nazım şeklinde olduğundan ezberlenmesi ve anlaşılması daha kolay bir eserdir. Nahiv ekollerinin görüşlerini mezcetmesi de bu eserin en önemli özelliklerinden birisidir. (et-Tantâvî, 1995, s.

262; Kaka Rash, 2017, ss. 6-7; Turan, 1995, ss. 28-29) 1002 beyitte tamamlanan *el-Elfiyye*; bir mukaddime, altmış beş bâb ve fasıllar olmak üzere seksen bölümden meydana gelmektedir. (İbn Mâlik, 2006) *el-Elfiyye*'nin takip ettiği düzen, kendisinden sonra yazılan nahiv kitaplarının çoğunda da uygulanmıştır. İbn Mâlik'in *el-Elfiyye*'si üzerine onlarca şerh, hâşiye ya da ta'lik tarzında eser kaleme alınmıştır. (Çelebî, t.y., s. 1/151-155) Bunların içerisinde müellifi ya da yazılış amacı itibarıyla çok meşhur olanlar bulunmaktadır. İbn Mâlik'in oğlunun yazmış olduğu *Şerhu İbn Nâzım alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, İbn Hişâm'ın (ö. 833/1429) *Evdahül-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik* isimli eseri, İbn Akîl'in (ö. 769/1367) *Şerhu Elfiyyeti İbn Mâlik* adlı çalışması, Ebû Hayyân el-Endelusi'nin (ö. 745/1344) *Menhecu's-sâlik fi'l-keîâm alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*'i, Celâlüddîn es-Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-Behcetü'l-merdiyye fi şerhi'l-Elfiyye* adlı eseri bunlar arasından zikredilebilir. Ayrıca *el-Elfiyye* Fransızca ve İtalyanca gibi bazı Batı dillerine de tercüme edilerek şerh edilmiştir. (Kaka Rash, 2017, s. 7; Turan, 1995, s. 29)

2. Muhammed b. Sâlih el-Useymin ve el-Elfiyye'ye Yazdığı Şerhi

Bu başlıkta Muhammed b. Sâlih el-Useymin ve *el-Elfiyye* üzerine yaptığı şerh hakkında kısa bir bilgilendirme yapılacaktır.

2.1. Muhammed b. Sâlih el-Useymin'in Hayatı

Tam adı, Ebû Abdullah Muhammed b. Sâlih b. Süleyman b. Abdurrahman b. Osman b. Abdullah el-Useymin et-Temîmî'dir. 1929 yılında Suudî Arabistan'ın Kasım vilayetine bağlı Uneyze kentinde dünyaya gelmiştir. Dedelerinden birisinin ismi olması nedeniyle İbn Useymin lakabıyla meşhur olmuştur. (el-Büreydî, 2005, ss. 30-31; el-Hüseyin, 2002, s. 10; el-Mürrî, 2003, ss. 17-19; el-Useymin, 2013, s. 1/7; ez-Zehrânî, 2001, s. 27) İbn Useymin, Uneyze bölgesindeki alimlerden ders almakla yetinmiş, bir kez Riyâd şehrine gitmesi dışında ilim talebiyle seyahat etmemiştir. Abdurrahman b. Nâsir es-Sa'dî'den (ö. 1375/1955) kıraat dersleri, Muhammed el-Emîn eş-Şinkîti'den (ö. 1394/1974) Kur'ân dersleri, Muhammed b. Abdulazîz el-Mutavva'dan (ö. 1403/1982) akaid, nahiv ve sarf dersleri, Abdurrahman b. Ali b. Avdân'dan (ö. 1372/1952) fıkıh dersleri almış; Abdurrahman b. Süleyman'ın yanında Kur'ân'ı ezberlemiştir. (el-Büreydî, 2005, ss. 33-34; el-Hüseyin, 2002, ss. 48-49; el-Mürrî, 2003, ss. 25-80; ez-Zehrânî, 2001, ss. 29-31) Bunun yanı sıra başta yaşadığı bölgedeki Uneyze camisi olmak üzere, Ramazan ve hac dönemlerinde Kâbe ve Mescid-i Nebevî'de dersler okutmuştur. Başlarda çok küçük gruplara hitap ederken sonra sayısı altı yüzü aşan gruplara ders anlatmaya başlamıştır. Ders verdiği öğrencilerin çoğu Kasım bölgesinden olmak üzere farklı şehirlerden ve farklı ülkelerden de öğrencileri bulunmaktaydı. Bunların içerisinde Câmiatu'l-İslâmiyye'de öğretim üyesi olan Muhammed b. Sâlih el-Berrâk, Riyad'dan Sultân el-Hamîs, Suriye'den Mustafa Kâmil Hûriyye, Mısır'dan Şeybe Ahmed Mahmûd gibi önemli hocalar da yer almaktadır. Bunların dışında İbn Useymin İmam Muhammed b. Suûd İslâm Üniversitesi'nde doçent unvanıyla dersler okutmuş, üniversite ders kitaplarının yazım komisyonlarında bulunmuş ve Suudî Arabistan Yüksek Âlimler Heyeti üyeliğinde bulunmuştur. (Boynukalın, 2019, ss. 625-626; el-Büreydî, 2005, ss. 34-37; el-Hüseyin, 2002, ss. 50-57) Müellifin çoğu kendisi hayattayken basılan, bir kısmı da derslerinin bant kayıtları üzerinden öğrencilerinin neşrettiği birçok eseri bulunmaktadır.⁴ İbn Useymin 2001 yılında Cidde'de vefat etmiş, Mescid-i Harâm'da kılınan cenaze namazından sonra hocası Abdülazîz b. Bâz' (ö. 1420/1999)'ın yanına defnedilmiştir. (el-Büreydî, 2005, ss. 31-32; el-Hüseyin, 2002, ss. 179-183; el-Mürrî, 2003, ss. 393-397)

⁴ Eserleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. (el-Büreydî, 2005, ss. 42-54; el-Hüseyin, 2002, ss. 147-164)

2.2. *Şerhu Elfiyyeti İbni Mâlik Adlı Eseri*

Muhammed b. Sâlih el-Useymin'in *el-Elfiyye* üzerine yaptığı üç ciltlik şerhinin ismi *Şerhu'l-Elfiyyeti İbni Mâlik*'tir. Bu çalışma müellifin Uneyze Camii'nde nahiv dersleri verdiği sırada *el-Elfiyye* üzerine yaptığı açıklamaları içermektedir. Vefatından sonra, öğrencileri tarafından derslerin ses kayıtları kullanılarak düzenlenmiş ve basılmıştır.(el-Büreydi, 2005, s. 53; el-Useymin, 2013, s. 6)

İbn Useymin şerhin mukaddimesine nahiv ilminin önemiyle başlamaktadır. Nahvin tarihinden kısaca bahsettikten sonra nahivle ilgili yapılan çalışmalara dikkat çekmektedir. Bu çalışmalar içerisinde *el-Elfiyye*'nin kısa ama öz, akıcı ve ezberlenmesinin kolay olduğunu ifade etmektedir. İbn Mâlik'in nahiv ilmindeki otoritesini ifade sadedinde onun "Kim nahiv ilmini öğrenmek isterse gelsin." sözünü aktarmakta, fakat çok az kişinin buna itibar ettiğini de eklemektedir. Ayrıca İmam Nevevî'nin onun talebeleri arasında olduğunu ve bunun çok değerli olduğunu da ifade etmektedir.(el-Useymin, 2013, s. 1/15-21) Sonuç itibarıyla İbn Useymin doğrudan kitabı yazma amacını ifade etmese de mukaddimedeki sözlerinden nahiv ilmine, bu ilimde İbn Mâlik'in yerine ve onun *Elfiyye*'sine dikkat çekerek böyle önemli bir eseri neden şerh ettiğini de açıklamış bulunmaktadır.

İbn Useymin şerhinde İbn Mâlik'in konu tertibini değiştirmeden takip etmiştir. Şerhte takip edilen metot ve içerik genel hatlarıyla şu şekildedir.

Şârih, İbn Mâlik'in sözlerini "قَوْلُهُ"; kendi sözlerini ise kimi zaman "نَقُولُ" ya da "قُلْنَا" şeklinde.(el-Useymin, 2013, s. 2/6-3/189) kimi zaman da herhangi bir şey söylemeden doğrudan ifade etmiştir.

İbn Useymin öncelikle kitabına, İbn Mâlik'in "mukaddime" olarak isimlendirdiği bölümdeki beyitleri şerh ederek başlamıştır.(el-Useymin, 2013, s. 1/23)

İbn Mâlik'in tasnif ettiği her bir bölümün öncelikle başlık kısmını açıklayarak başlamıştır. Örneğin "الكَلَامُ" adlı bölümün başlığıyla ilgili "İbn Mâlik'in 'Kelâm ve çeşitleri' sözü bir açıklamadır. Bunun ash, هَذَا بَابُ الْكَلَامِ وَمَا يَتَأَلَّفُ مِنْهُ 'Bu, kelâm ve çeşitleri bölümüdür.' Burada iki şey hazfedilmiştir. İlki mübtedâ, ikincisi hazfedildiği yerde muzâf olan haberdir. Muzâfun ileyh onun yerine getirilmiştir." şeklinde bir açıklama yapmıştır.(el-Useymin, 2013, s. 1/47)

Konuyla ilgili beyitler kimi zaman bir, kimi zaman iki, kimi zaman da daha fazlası arka arkaya yazılarak الشَّرْحُ başlığı altında incelenmiştir.

Beyitlerde geçen kelimeleri önce sözlük, sonra da ıstılah anlamını vererek açıklamıştır. Örneğin, kelâm kelimesiyle ilgili olarak; "Kelâm dilde, insanın anlamlı ya da anlamsız olarak söylediği her sözdür. Bu Arapçadaki kelâm. Fakat nahivcilere göre kelâm, faydalı olan sözlerdir." demektedir ve son cümlesiyle İbn Mâlik'in konuyla ilgili beytine atıfta bulunmaktadır.(el-Useymin, 2013, s. 1/47-48)

Gerekli gördüğü durumlarda ibareler arasındaki farka işaret etmiştir. Örneğin, "النَّكْرَةُ وَالْمَعْرِفَةُ" bölümünde yaptığı açıklamalar şu şekildedir:

"Marife bilinen şeydir. Nekre mutlak bâbındandır. Marife ile ya tahsislik ya da umûm (genel) ifade edilir. Fakat mutlak bâbından değildir. Mutlak ile umûm arasındaki fark şudur: Mutlak kastettiği şeylerin tamamını birbirinin yerine geçecek şekilde kapsar. Umûm ise kastettiği şeylerin tamamını (birbirinin yerine geçecek şekilde değil) genelleme anlamında kapsar. Eğer أَكْرَمُ رَجُلًا (bir adama ikram et) denirse; bu birbirinin yerine geçebilecek bütün adamları ifade eder. أَكْرَمُ رَجُلًا (bir adama ikram et) dendiğinde ise iki adama ikram etmek mümkün değildir. Çünkü mutlak kastettiği şeylerin tamamını

birbirinin yerine geçecek şekilde kapsar. Yani bir kişinin yerine bir kişi şeklindedir. Umûm ise, kastettiği şeylerin tamamını genelleme anlamında kapsar. Eğer sen لا تُكْرِمُ كَسُولًا (tembel kimseye ikram etme) dersen tek bir tembel kimseye ikram etmeyi engellemiş olursun, fakat bir diğerine ikram edilebilir. Çünkü burada كَسُولًا (bir tembel) geneli ifade eder. Eğer أَكْرِمُ حَامِلًا (çalışkan birine ikram et) denirse, sen de bu söze itaat etmeden iki kişiye ikram edebilirsin. Çünkü mutlak, kastettiği şeylerin tamamını birbirinin yerine geçecek şekilde ifade eder. Nekre de bu kabildendir. O cinsten olan bütün bireyleri kapsayan (ama birbirinin yerine geçebilecek şekilde) bir isimdir.”(el-Useymin, 2013, s. 1/195-196)

Konuları açıkladıktan sonra gerekli gördüğünde basit örnek cümlelerle açıklamıştır. Bu açıklamaları yaparken مِثَالٌ ذَلِكَ , مِثَالٌ ya da تَقُولُ قُلْتُ gibi ifadeler kullanmaktadır. Örneğin, “Leyse’ye benzeyenler” başlığında مَا isminin لَيْسَ gibi amel etmesinin şartlarını açıkladığı kısımda مَا'nın zaîd olan نُونٌ'e bitişik olmaması gerektiğini söyleyip bunu da مَا زَيْدٌ قَائِمًا cümlesiyle örneklendirmiştir.(el-Useymin, 2013, s. 1/535) Bir başka örnek de “Tenâzu” konusundan verilebilir. Bu başlıkta mef'ûl üzerindeki tenâzu açıklanırken مَا زَيْدٌ وَأَوْعَظْتُ زَيْدًا cümlesi örnek olarak verilmiştir.(el-Useymin, 2013, s. 2/358)

Bazı bölümlerde şârih konunun önemine dikkat çekmek için okuyucuya sorular yöneltilmektedir. Örneğin, “İnne ve kardeşleri” bölümünde İbn Mâlik'in beytinde geçen لَعَلَّ kelimesinin التَّرَجِّي için olduğunu söyledikten sonra وَلَكِنْ مَا أَلْفَرَقُ بَيْنَ التَّرَجِّي وَالتَّمَنِّي sorusuyla dikkatleri buraya çekmektedir. Ardından da bu ikisi arasındaki farkı açıklamaktadır.(el-Useymin, 2013, s. 2/7-8) Yine “Harf-i cerler” bölümünde رُبُّ harf-i cerrinin açıklamasında “Senin رُبُّهُ الرجلِ قائمٌ demen caiz midir?” sorusunu yöneltilmekte ve yine kendisi yanıtlamaktadır.(el-Useymin, 2013, s. 3/8)

Bazı konularda önceki bölümlere taalluk eden bir açıklama gerektiğinde tekrar edip uzatmak yerine كَمَا سَبَقَ ifadesiyle o bölüme işaret etmektedir. Örneğin “İsm-i mevsûl” konusunda ism-i mevsûllerin marifelerden sayıldığını “Marife ve nekre” konusuna atıfta bulunarak ifade etmiştir.(el-Useymin, 2013, s. 1/284) Benzer bir durum “inne ve kardeşleri” bölümünde de söz konusudur. İbn Useymin, kâne ve kardeşlerinin ismini ref, haberini nasb ettiğini ifade sadedinde ilgili bölüme işaret etmektedir.(el-Useymin, 2013, s. 2/5)

Birçok bölümde gerek beyitlerin gerekse şârihin verdiği örnek cümlelerin irabı yapılmıştır. Örneğin, “zanne ve kardeşleri” bölümünde İbn Mâlik'in beytinde geçen اِنْصَبَّ fiilinin irabı, “Emir fiili, fâili müstetir ve vucûben أَنْتَ takdir edilir” şeklinde yapılmış ve devamında beytin kalan kısmı da irap edilmiştir.(el-Useymin, 2013, s. 2/128) “Tek'id” konusunda örnek olarak verilen أَكْرَمْتُ زَيْدًا نَفْسَهُ cümlesi şu şekilde irap edilmektedir: (أَكْرَمْتُ) fiil ve fâil; (زَيْدًا) mef'ûlü bih zâhiri fetha ile mansub; (نَفْسَهُ) Zeyd isminin te'kidî ve zâhiri fetha ile mansubtur ve muzâftır. (٥) Muzâfun ileyh, damme üzere mebni mahallen mecrurdur.(el-Useymin, 2013, s. 3/257)

İbn Useymin beyitleri şerh ederken desteklediği ya da karşı çıktığı görüşleri de dile getirmektedir. Örneğin, “İsm-i mevsûl konusunda İbn Mâlik'in ismi mevsûlleri sayısal açıdan tanımlayıp özellik açısından açıklamamasını doğru bulduğunu; bunun yeni öğrenenler için daha uygun olacağını söylemiştir.(el-Useymin, 2013, s. 1/285) “Harf-i ta'rif ile marifelik” konusunun başında İbn Useymin bu başlıklandırma ile ilgili şunları söylemektedir: “İbn Mâlik'in (rahimehullah) Allah iyiliğini versin. Harf-i ta'rifle marifelik demiş fakat ال ile marifelik dememiş. Nitekim Arapların içerisinde أم ile marife yapanlar da vardır ki bu Himyeri lehçesidir. Himyer Yemen kabilelerinden birisidir. أم takısını, ال yerine kullanırlar ve أَنْظُرُ إِلَى الْمُقَمَّرِ derler. Yani أَنْظُرُ إِلَى الْقَمَرِ demek isterler.”(el-Useymin, 2013, s. 1/349)

Şârih birçok konunun açıklamasında âyetlerden, hadislerden ve şiirlerden deliller getirmektedir. Bununla ilgili örnekler istişhâd bölümünde verilecektir.

Yukarıda maddeler halinde verilen şârihin genel şerh metodunun örnek bir bölümde görülmesinin faydalı olacağı düşünülmüştür. Bu bağlamda aşağıda “İsmi mevsûller” konusunun ele alınışı incelenmiştir:

“Mevsûl, ismi mef’ûl sığasında gelmiştir. Bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi, anlamının kendisinden sonra gelen (sıla) ile tamamlanmasıdır. Mevsûl aslında kırık ya da kopuktur ve bir bağa ihtiyaç duyar. Bu nedenle bu şekilde isimlendirilir. İsm-i mevsûller daha önce marifeler konusunda dördüncü sırada zikredildiği gibi marifelerdendir.”

İbn Mâlik (rahimehullah) şöyle demiştir:

مَوْصُولُ الْأَسْمَاءِ: (الَّذِي)، الْأُنْتَى: (الَّتِي) وَالْيَا إِذَا مَا تُنْبِئَا لَا تُنْبِتِ

بَلْ مَا تَلِيهِ أَوْلَاهُ الْعَلَامَةُ وَالْتُونُ إِنْ تُشَدَّدَ فَلَا مَلَامَةَ

İsmi mevsuller şöyledir: (الَّذِي) müzekkerdir ve müennesi (الَّتِي) dir. Tesniye olduğunda yâ düşer.

(Nasb ve cerr halinde) öncesine uyararak yâ geri gelir. (Eliften sonraki) Nûn harfi şeddeli de gelebilir.

(İbn Mâlik’in) “مَوْصُولُ” sözünün mübtada olarak i’rab edilmesi caizdir. “الَّذِي” ise haberdir. Eğer مَوْصُولُ kısmını haber yapmak istersek öne geçmiş haber olması caizdir. Mübtada ise “الَّذِي” ve ona atfedilen isimlerdir. Eğer “الَّذِي” ve ona atfedilenleri ismi mevsûller olarak açıklamak istersek iki şekilde de caizdir. “الَّذِي” ve tabi olanlar hakkında ismi mevsûldür diye hüküm bildirmen ya da ismi mevsûllerin ne olduğunu açıklamak için “الَّذِي” ve ona atfedilenlerdir” demen caizdir.

(İbn Mâlik’in) “مَوْصُولُ الْأَسْمَاءِ: الَّذِي” sözü: Burada İbn Mâlik nitelik bakımından değil, nicelik bakımından açıklama yapmıştır. Ama bu sorun değil. Çünkü başlangıç seviyesinde olanlar için nicelik açısından açıklama diğerinden daha iyidir. Nitelik bakımından açıklanması “Manası sila cümlesi ile açıklanan isimdir” şeklindedir. Eğer sen الْجَاءَ الَّذِي dersen, (ismi mevsûlü) açıklığa kavuşturmuş olmazsın. Ama جَاءَ الَّذِي الْجَاهِدَ فِي دُرُوسِهِ dersen, burada (ismi mevsûlü) açıklığa kavuşturmuş olursun.(el-Useymin, 2013, s. 1/284-285)

İbn Useymin’in açıklamaları bu minvalde devam etmektedir. İlerleyen bölümlerde birkaç yerde âyetlerden deliller getirmektedir. Örneğin, “الَّذِي” ismi mevsûlünün müfred-müzekker için kullanılmasına örnek olarak Zümer sûresi 33. âyeti delil olarak getirmektedir. Fakat bu ismi mevsûl Allah Teâlâ için kullanılırsa müfred-müzekker bir varlığa işaret etmez diyerek Bakara sûresi 21. âyete işaret etmektedir.(el-Useymin, 2013, s. 1/286) Beyitlerde geçen bir ifadeyle ilgili olarak İbn Mâlik’in oğlu İbnu’n-Nâzım’ın yaptığı *el-Elfiyye* şerhine atıfta bulunarak oradan bir şiiri delil olarak göstermektedir.(el-Useymin, 2013, s. 1/287)

3. İbn Useymin’in Şerhinde İstişhad Metodu

İstişhad; sözlükte şahit göstermek, şahit getirmek ya da şahit olmasını istemek anlamlarına gelen bir kelimedir. شَهِدَ fiilinin istifâl babına aktarılmış halidir. (Durmuş, 2001, s. 396; el-Cevherî, 1979, s. 2/494; el-Lebedî, 1985, s. 119; er-Razî, 1986, s. 147; ez-Zebîdî, 1994, s. 8/253; İbn Manzûr, t.y., s. 3/239) İstilah anlamı ise bir bilginin doğruluğunu kanıtlamak için doğruluğu kanıtlanmış olan şiir ya da düz yazı

türünden bir delil getirmektir. Getirilen bu delile şâhid (çoğulu şevâhid) denmektedir. Bu terim ihticâc ve istidlâl olarak da bilinmektedir. Kelimenin terim anlamı sözlükteki şahitlik etmek anlamına uygun şekilde kullanılmaktadır. Şahitlik ederek mahkemedeki verilen karara dayanak teşkil eden birisi gibi, bir kuralın doğruluğunu kanıtlamak için bir söz getirilir.(Harun, 2015, s. 28) Farklı tanımları olan istişâhî Saîd el-Afgâni, “İhticâc; Arapçada bir kuralın, bir kelime ya da terkinin kullanımındaki doğruluğun, sahih bir senetle fesahat sahibi bir Arap’tan nakledilen delilidir.” şeklinde tarif etmektedir.(el-Afgânî, 1987, s. 6) Bu konuda kullanılan bir başka terim de misal kelimesidir. مِثْل kökünden türeyen bu isim eşitlik, benzerlik anlamlarına gelmektedir.(İbn Manzûr, t.y., s. 11/610) Terim olarak kullanıldığında ise bir kuralı açıklığa kavuşturmak ve anlamak için gösterilen örnek anlamına gelir.(et-Tehânevî, 1996, s. 2/1447) Fakat bütün misaller şahit olarak kabul edilmez. Çünkü aralarında belirgin bir fark bulunmaktadır. Şâhid, bir kaidenin doğruluğunu ispat ederken misal o kuralın daha iyi anlaşılmasını sağlar.(Durmuş, 2001, s. 396; et-Taftazânî, 1310, ss. 10-11) Bu çalışmada örnek olarak kullanılan deliller, şârihin açıkladığı konularda geçen bir kelime, terkin ya da kuralla ilgili; lafız, anlam ve kullanım açısından gösterdiği şevahid bağlamında değerlendirilmiştir.

3.1. Âyetlerle İstişâh

Senet ve metin olarak mütevâtir bir şekilde güvenilir raviler tarafından nakledilmesi hasebiyle istişâh konusunda üzerinde hiçbir şüphenin bulunmadığı tek kaynak Kur’ân’ı Kerim’dir. Bu konuda ihtilaf edilen tek konu farklı kıraatlerin de istişâh olarak kullanılıp kullanılmayacağıdır.(Ergin, 2002, s. 114) Fakat Süyûtî, bu konuda net bir şekilde “Kur’ân sözlerin en fesahatli olduğu mütevâtir, ahad ya da şâz olması fark etmeksizin delil olarak kullanılabilir.” demiştir.(es-Süyûtî, 2006, s. 15) Saîd el-Afgânî (ö. 1417/1996)’de benzer ifadelerle Kur’ân’ın bütün rivayetlerinin Arap dilinde delil olarak kullanılabilmesini söylemektedir.(el-Afgânî, 1987, s. 45) Şâz olan bazı kıraatler hususunda ihtilaflar bulunmasına rağmen Kur’ân en güvenilir şevahittir. Zira İbn Akîl, *el-Elfiyye* üzerine yaptığı şerhte Kur’ân’ın farklı kıraatleriyle de istişâh yapmıştır.⁵

İbn Useymin şerhinde en fazla delili Kur’ân âyetlerinden göstermiştir. Bu bölümde hemen hemen her konuda bir âyetin delil olarak gösterildiği eserden birkaç örneğe yer verilecektir.

Nekre kavramının anlamı: İbn Useymin isimlerde asolanın nekrelik olduğunu, çünkü marifelik için bir sebep gerektiğini ifade etmiş ve nekre kelimesinin bilinmezlik anlamında kullanıldığını ispat bağlamında Hûd sûresi 70. âyetin ilk kısmını لَا تَصِلْ إِلَيْهِمْ لَا تَصِلْ إِلَيْهِمْ نَكَرَهُمْ (el-Useymin, 2013, s. 1/479) delil olarak getirmiştir. Şârih âyette geçen نَكَرَ fiilinin yadırgamak, tanyamamak gibi anlamlara gelmesini nekre kavramını desteklemek için delil göstermiştir.(el-Useymin, 2013, s. 1/195)

Kâne ve kardeşlerinin ameli: İbn Useymin, İbn Mâlik’in “Kane mübtedayı ismi olarak ref, haberi de nasb eder.” ibaresinden kastın Kane ve kardeşleri olduğunu ifade ettikten sonra Fetih sûresi 14. âyetin son kısmını وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا (Kur’ân-ı Kerim 48:14) delil olarak getirmiştir.(el-Useymin, 2013, s. 1/479)

رَأَى fiilinin bilmek anlamında kullanılması: Zanne ve kardeşlerinden رَأَى fiilinin iki anlamı bulunmaktadır. Birisi yaygın kullanımı olan görmek, diğeri de bilmek ya da düşünmektir.(İbn Manzûr, t.y., s. 14/291) Efâlu zann başlığı altında İbn Useymin, bu fiille ilgili olarak; “رَأَى fiilinin görmek anlamının aksine bilmek anlamında olduğunu belirtmiştir. Çünkü görmek anlamında kullanıldığında kalbî fiillerden sayılmaz. Bu yüzden رَأَى fiili hem zannetmek hem de bilmek anlamına gelir. Âyette her iki manası da kullanılmaktadır” dedikten sonra Meâric sûresi 6 ve 7. âyetleri وَنَزَايَهُ قَرِيْبًا - أَنْهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيْدًا

⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. (Ülker, 2019)

(Kur'ân-ı Kerim 70:6-7) delil olarak getirmiştir. İlk âyette geçen رَأَى fiili zannetmek, ikincisi ise bilmek anlamındadır.(el-Useymin, 2013, s. 2/129)

Masdarın amel etmesi: İbn Useymin konuyla ilgili ضَرْبًا ضَرْبًا örneğini verip buradaki ضَرْبًا masdarının bir mef'ûl alan fiil gibi amel ettiğini ona bitişen ك muttasıl zamirinin fâili ضَرْبًا isminin de onun mef'ûlu bihi olduğunu belirttikten sonra Beled sûresi 14 ve 15. âyetleri أَوْ اطْعَامًا فِي يَوْمٍ ذِي مَسْعِيَةٍ - يَتِيمًا (Kur'ân-ı Kerim 90:14-15) delil olarak getirmiştir. Burada اطْعَامًا ismi masdardır ve fiil gibi amel etmektedir. Bu nedenle ikinci âyetin başındaki يَتِيمًا ismini nasp etmiştir.(el-Useymin, 2013, s. 3/137)

الَّذِي ism-i mevsûlünün kullanımı: Normal şartlarda الَّذِي müfred ve müzekker için kullanılan bir ismi mevsûldür. Bu nedenle İbn Mâlik de konuyla ilgili beytinde bu durumu اَلَّذِي: اَلَّذِي، اَلَّذِي، اَلَّذِي şeklinde beyan etmiştir. İbn Useymin bu durumu açıklama sadedinde Zümer sûresi 33. âyeti وَالَّذِي جَاءَ وَالَّذِي جَاءَ (Kur'ân-ı Kerim 39:33) delil getirmektedir. Fakat bu ismi mevsûl Allah Teâla için kullanıldığında müfred-müzekkerlik söz-konusu değildir. İbn Useymin bu istisnâ durumu ilgili olarak da Bakara sûresi 21. âyeti اَلَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (Kur'ân-ı Kerim 2:21) delil göstermiştir. Burada geçen الَّذِي ismi mevsûlü müfred-müzekker olarak kullanılmamış, yalnızca رَبِّ kelimesine işaret etmektedir.(el-Useymin, 2013, s. 1/284-286)

Yukarıda birkaç örneği verildiği üzere İbn Useymin şerhinde âyetleri şâhid olarak kullanmaktadır. Âyetleri şâhid gösterirken kimi zaman *el-Elfiyye*'de geçen bir kavramın istilâh anlamını desteklemek, kimi zaman İbn Mâlik'in görüşünü desteklemek, kimi zaman da İbn Mâlik'in değinmediği bir konuya açıklık getirmek için kullandığı görülmektedir.

3.2. Hadislerle İstishâd

İslâmî ilimlerin oluşturulmasında Kur'ân-ı Kerim'den sonra en güvenilir kaynağın, Hz. Peygamber'in söz, fiil ya da takrirlerini ifade eden hadisler olduğu herkesin kabul ettiği ortak görüştür. Fakat nahivciler nezdinde hadislerin şevahid olarak kullanılıp kullanılmayacağı meselesi ittifak edilen bir konu değildir. Bu konuda istishâd edilebilir diyenler, kesinlikle istishâd edilemez diyenler, bir de şartları taşıyanların istishâd edilebileceğini söyleyenler olmak üzere üç grup bulunmaktadır. Hadislerin şahit olarak kullanılabilirliğini söyleyenlerin delili Hz. Peygamber'in Arapların en fasih ve en belîğ konuşanı olması, bir de hadis rivayetlerinin şiir rivayetlerinden daha güvenilir olmasıdır. Hadislerin delil olamayacağını düşünenlerin gerekçesi ise hadislerin lafız olarak değil mana itibarıyla rivayet edilmiş olmasıdır. İlk dönem nahiv âlimleri, hadisleri nahivde delil olarak kullanmasa da daha sonraki âlimler Kur'ân-ı Kerim ve şiirle birlikte hadisleri de istishâd etmeye başlamıştır.(el-Afgânî, 1987, ss. 46-57; es-Süyûtî, 2006, ss. 89-99; Kartal, 2019, ss. 13-14; Tural, 1990, ss. 70-76)

el-Elfiyye'nin müellifi İbn Mâlik de hadisle istishâdın mümkün olduğunu savunan âlimler arasındadır.(Bolelli, 1987, s. 168; Tural, 1990, s. 71) İbn Useymin de İbn Mâlik'in yolunu takip ederek şerhinde hadisleri şâhit olarak kullanmıştır. Onlardan bazıları şu şekildedir:

Cemi müzekkere mülhak olan isimler: İbn Mâlik'in konuyla ilgili beytinde geçen اَرْضُونَ kelimesinin açıklamasında, اَرْضُ isminin cemisi olduğunu ve cemi müzekker salime mülhak olduğu için وَن ile cemi yapıldığı ifade etmiştir. Sahih-i Müslim'de geçen (مَنْ اَقْتَطَعَ شِبْرًا مِنَ الْاَرْضِ ظَلَمًا طَوَّقَهُ اللهُ اِيَّاهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ سَبْعِ) (اَرْضِينَ) “Kim bir karış toprağı haksız yere zimmetine geçirirse kıyamet günü de Allah yedi kat toprağı onun boynuna geçirir.”(Müslim, 2006, s. “Müsâkât”, 137) hadis-i şerifi de bu duruma delil olarak

getirilmiştir. Hadisteki اَرْضَيْنِ ismi muzâfun ileyh konumunda olduğu için yâ harfiyle mecrurdur.(el-Useymin, 2013, s. 1/154)

Müteaddî fiilde mef'ûlu bihin hazfedilmesi: İbn Mâlik'in konuyla ilgili beytinde geçen اُنْصَبْ بِهِ مَفْعُولُهُ اِنْ اُنْصَبْ بِهِ مَفْعُولُهُ اِنْ ifadelerine karşın İbn Useymin şunları söylemiştir:

“Bu söz, mef'ûlün bulunmasının gerekli olduğuna işaret etmez mi? Cevap: Hayır. Eğer mef'ûl bulunuyorsa ve hazfedilmemişse müteaddî fiille nasbedilmesi vaciptir. “أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَى” âyetinde (Kur'ân-ı Kerîm 93:6) geçen فَآوَى fiilinin mef'ûlu hazfedilmiş ve takdiri فَآوَاكَ şeklindedir. Aynı şekilde “وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى” âyetinde (Kur'ân-ı Kerîm 93:7) فَهَدَى fiilinin takdiri فَهَدَاكَ şeklindedir. Ya da “أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَى” âyetinde geçen فَآوَى fiilinin takdiri فَآوَاكَ وَآوَى بِكَ فَآوَاكَ şeklinde de olabilir. Yani Allah resulüne “Sen yoksuldun ve sığınacak birine ihtiyacın vardı” yerine “Sen onlara sığınak oldun” diyebiliriz.”(el-Useymin, 2013, s. 2/320-321)

Daha sonra İbn Useymin yukarıdaki ifadelerle delil olarak şu hadisi göstermiştir: (أَلَمْ أَجِدْكُمْ) يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ، أَلَمْ أَجِدْكُمْ) “Ey Ensar topluluğu! Ben sizleri delâlet üzere bulmadım mı? Allah sizleri benim vesileyle hidayete ulaştırmadı mı? Siz parçalanmış bir haldeydiniz de Allah sizleri benim vasıtamla bir araya getirmedi mi? Siz fakir haldeydiniz de Allah sizleri benimle zengin kılmadı mı?”(Müslim, 2006, s. “Meğâzi”, 139)

İğrâ: Tahzirin zıddı olarak kullanılan iğrâ muhatabı olumlu bir şeye teşvik etmek için kullanılmaktadır. Fakat iğrâ usulünde tahzirdede olduğu gibi بِئَا zamiri kullanılmamaktadır. Buna delil olarak İbn Useymin (الصَّلَاةُ الصَّلَاةُ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ) “Namaza dikkat edin! Namaza dikkat edin! Hanımlarımızı üzmeyin!”(Ebû Davûd, 1998, s. “Edeb”, 5156)

Yukarıdaki birkaç örnekte de görüldüğü üzere İbn Useymin âyetlerde getirdiği şahitlerle benzer bir şekilde kimi zaman İbn Mâlik'in bir fikrini, kimi zaman da konuyla ilgili kendi açıklamalarını desteklemek amacıyla hadisleri delil olarak kullanmıştır.

3.3. Arap Kelamıyla İstişâh

Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî (ö. 626/1228), *Miftâhu'l-ulûm* adlı eserini temelde sarf, nahiv ve belâgat olmak üzere üç bölümde kaleme almış ve eserde bu temel ilimlerle bağlantılı olan on iki alt ilim dahından bahsetmiştir. Bunlar, sarf, iştikak, nahiv, istidlâl, had, meânî, beyan, bedî', aruz, kafiye, nazım ve nesirdir.(es-Sekkâkî, 2000) Sekkâkî'nin öncülüğünü ettiği bu tasnifin ardından birçok âlim benzer tasniflere gitmiştir. Örneğin, Ahmed b. Yusuf er-Ruaynî (ö. 779/1377) Arap edebiyatını altı başlıkta incelemiş ve bunları dil, sarf, nahiv, meânî, beyan ve bedî' olarak isimlendirmiştir.

Ruaynî'ye göre dil, sarf ve nahiv ilmi için sadece Arap kelâmıyla şahit gösterilebilir.(el-Bağdâdî, 1997, s. 1/5) Arap kelamından kasıt nesir ve nazımdır. Nazım türünde de istişâh bulunmasına rağmen bu ilim dallarında şahitlerin çoğu şiirden gösterilmektedir. Arap dilinde nahiv kurallarını belirlerken şahitliğine başvuru en önemli ikinci kaynak şiirdir. Yukarıda da belirtildiği gibi hadislerin lafızla değil, mana itibarıyla rivayet edilmesi sebebiyle şiir istişâh konusunda daha muteber görülmektedir. Ayrıca Arap dilinin oluşumunda cahiliye döneminin, yani bu dönemde söylenen şiirlerin etkisi büyüktür. Şiirle istişâh konusu sahabe dönemine kadar dayanmaktadır. Rivayet edildiğine göre Hz. Ömer minberdeyken cemaate تَخُوفٍ أَوْ يَأْخُذُهُمْ عَلَى تَخُوفٍ (Kur'ân-ı Kerîm 16:47) okumuş ve burada geçen تَخُوفٍ

kelimesinin anlamını sormuştur. Huzeyl kabilesinden birisi içinde bu kelimenin de geçtiği bir şiir okuyarak bunun التَّنْقِص (yavaş yavaş eksiltmek) anlamında kullanıldığı söyleyince Hz. Ömer şunları ifade etmiştir: “Ey insanlar! Cahiliye dönemindeki şiirlerinize sahip çıkın. Çünkü o şiirlerde kitabınızın (Kur’ân’ın) tefsiri vardır.”(eş-Şâtübî, 1997, s. 2/139-140) Bu bağlamda Abdulkadîr el-Bağdâdî istişhâd edilebilecek sözleri “Şiir ve diğerleri” olarak tasnif etmiştir.(el-Bağdâdî, 1997, s. 1/5) Birçok nahiv âlimi de nahvi tanımlarken “Arap lafızlarına (nesir ve nazım) kıyas edilerek kuralları belirlenen ilim dahdır” ifadelerini kullanmaktadır.(es-Süyûtî, 2006, ss. 21-22) Bu konudaki tek ihtilaf hangi şiirlerin şâhit gösterileceği konusundadır. Bu konuda izlenen yol ise, şairlerin tasnif edildiği tabakalar üzerinden istişhâd yapılmasıdır.(el-Bağdâdî, 1997, ss. 5-7)

Açıklamalardan anlaşıldığı üzere Arap dilinde, özellikle de nahiv ilminde istişhâd konusunda şiir önemli bir kaynaktır. Zira İbn Useymîn de şerhinde birçok beyti delil olarak kullanmıştır. Şerhte 170 adet beyit kullanılmasından ve hepsini değerlendirmenin bu çalışma kapsamında mümkün olmamasından dolayı burada birkaç örnekle iktifa edilecektir.

Leyse’ye benzeyen Lâ harfinin amel etmesi: Leyse’ye benzeyenlerden lâ harfinin leyse gibi amel etmesi için leyse’den farklı olarak birkaç şart bulunmaktadır. Bunlardan birisi de Lâ’nın hem isminin hem de haberinin nekre formda olması gerektiğidir. İbn Useymîn bu bilgiyi teyit mahiyetinde aşağıdaki beyti şâhit olarak göstermektedir.(el-Useymîn, 2013, s. 1/552)

تَعَزَّ فَلَا شَيْءَ عَلَى الْأَرْضِ بَاقِيًا وَلَا وَرَرَ بِمَا قَضَى اللَّهُ وَإِقِيَا (el-Aynî, 2010, s. 2/643)

Üzülme! Yeryüzünde hiçbir şey kalıcı değildir, Allah’ın koruyucu kıldığı şeyin hiçbir yükü yoktur.

Bu beytin her iki şatırı da bahsedilen kaideye delil olarak gösterilebilir. Birinci şatırda hem شَيْءٌ kelimesi, hem de بَاقِيًا kelimesi nekredir. İkinci şatırda da وَرَرَ ve وَإِقِيًا kelimeleri nekre formda gelmektedir.

Konunun devamında İbn Useymîn bu kaidenin istisnası bulunduğunu ve lâ’nın isminin marife olması durumunda da leyse gibi amel edebileceğini söylemektedir. Bununla ilgili de aşağıdaki beyti şâhit olarak göstermiştir.(el-Useymîn, 2013, s. 1/554)

إِذَا الْجُودُ لَمْ يُرَزِّقْ خَالِصًا مِّنَ الْأَدَى فَلَا الْحَمْدُ مَكْشُوبًا، وَلَا الْمَالُ بَاقِيًا (el-Berkûkî, 2014, s. 1605)

Cömertlik başa kakmaktan (minnet altında bırakmaktan) kurtulmadığı sürece, cömertlik yapan övgüden mahrum kalacağı gibi malı da elinden gitmiş olur.

Bu beyitte geçen الْحَمْدُ ve الْمَالُ sözcükleri marife olarak gelmesine rağmen lâ edatı leyse gibi amel etmiş ve ismini ref haberini nasb etmiştir. İbn Useymîn nahivcilerin bu konuda “Lâ’nın nekreyi ref etmesi marifeyi ref etmesinden daha fazladır. Diğerleri azdır ama yanlış da değildir” sözlerini nakletmiştir.(el-Useymîn, 2013, s. 1/553-554)

Mukarebe fiillerin haberinin başına أَنْ gelmesi: Kâde ve kardeşlerinden كَرَبَ fiili aynı kâde gibidir ve haberinin başına أَنْ gelmez. İbn Useymîn bu kaideye delil olarak aşağıdaki beyti göstermiştir. Bu beyitte geçen يَدُوبُ fiili يَكْرَبُ’nin haberi olarak gelmiştir. Kaide gereği başına أَنْ edatı getirilmemiştir.(el-Useymîn, 2013, s. 1/576)

كرب القلب من جواه يذوب حين قال الوشاة : (هند غصوب) (el-Aynî, 2010, s. 2/695)

Haberciler "Hind çok öfkeli" dediklerinde kalbi sevinçten neredeyse eriyecektir.

Örnek olarak gösterilen beyitlerle İbn Useymin, âyet ve hadis delillerinde olduğu gibi İbn Malîk'in ifade ettiği kaideleri destekleyen şahitler göstermektedir.

İbn Useymin şiir dışında da Arap kelimadan şahit göstermiştir. Bu tür bir şahit göstereceği zaman genellikle kaynak ya da isim zikretmeden عند النحويين (nahiv âlimlerine göre), قال آخرون (diğerleri de şöyle dedi), قيل (denmektedir), قال العرب (Araplar şöyle dedi) benzeri ifadelerle alıntı yapmaktadır. Buna örnek olarak iştiğal konusu verilebilir. İbn Useymin meşğulün 'anh konusunda "Meşğulün 'anh eğer talebi fiilden önce gelirse Araplar bunu iki şekilde okur. Ya merfu okurlar ya da mansub. Fakat mansubu daha çok tercih ederler" demektedir. Böylece bu konuda Arapların genel görüşünü delil olarak göstermektedir.(el-Useymin, 2013, s. 2/296)

Sonuç

Nahiv ilminde çok önemli bir yere sahip olan İbn Mâlik ve onun nahiv öğretiminde yüzyıllardır kullanılan en değerli eseri *el-Elfiyye* üzerine çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bunların çoğunluğu da *el-Elfiyye* üzerine yapılan şerhlerdir. Muhammed b. Sâlih el-Useymin de yakın zaman önce vefat etmiş *el-Elfiyye* şarihlerinden bir tanesidir. Modern dönemde yazılmış olması hasebiyle; nahiv kaideleri üzerindeki tartışmaların büyük oranda çözüme kavuşmuş olması, Teshîlü'l-irab (irabın sadeleştirilmesi) kapsamında birçok nahiv kaidesinin öğrencilerin daha kolay öğrenmesine uygun hale getirilmiş olması bu şerhin yazıldığı dönem açısından önem arz etmektedir. Zira şârih nahiv ekollerinin tartışmalı görüşlerine yer vermeden anlaşılır bir eser telif etmiştir. İbn Useymin şerhinde istişhâd konusunda ana kaynakları teşkil eden âyet, hadis, nesir ve nazım örnekleriyle Arap kelimadan çok sayıda delil göstermiştir. İbn Useymin'in üç ciltten oluşan şerhinde 700'e yakın âyet delil olarak gösterilmiştir. Bunlardan bazıları farklı konularda birden fazla kullanılmıştır. Şârih bu âyetlerden kimisinin tamamını, kimisinin de baş ya da son kısmını şahit göstermiştir. Âyetlerden sonra en çok istişhâd edilen kaynak şiiirdir. Üç beyit tekrar kullanılmak üzere toplam 170 beyit delil gösterilmiştir. Âyetlerde olduğu gibi beyitlerin çoğunun tamamını delil gösterirken çok az bir kısmının sadece ilk şatırını kullanmıştır. Yine dördü tekrar olmak üzere 84 tane de hadis-i şerif istişhâd edilmiştir. Hadislerde de âyet ve beyitlere benzer bir durum söz konusudur. Bunların dışında kaynağı ya da söyleyeni belli olmayan Araplara ait birçok söz ya da görüş paylaşılmıştır. İbn Useymin gösterdiği delilleri kimi zaman İbn Mâlik'in görüşünü desteklemek, kimi zaman da bir kaidenin muhalifi bir görüşü varsa onu ispatlamak üzere kullanmıştır. İbn Mâlik'in beyitleri üzerine yaptığı açıklamalarda bazen bir sözcüğün anlamını teyit etmek, bazen de o kuralla ilgili istisna kabul edilen durumları göstermek için şevâhid kaynaklarını kullandığı da gözlemlenmiştir.

Kaynakça

Kur'ân-ı Kerim

Afgânî, S. (1987). Fî usûli'n-nahv. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî.

Aynî, B. (2010). El-Makâsîdü'n-nahviyye fi şerhî şevâhidi şürûhi'l-Elfiyye. İskenderiye: Dârü's-selâm.

Bağdâdî, A. A. (1997). Hizânetü'l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni'l-'Arab. Kahire: Mektebetü'l-hâncî.

Berkûkî, A. (2014). Şerhu Dîvâni'l-Mütenebbî. Windsor: Müessesetü Hindâvî.

- Büreydî, A. b. M. b. İ. (2005). *Cühûdü's-şeyh İbn 'Useymîn ve ârâ'ühû fi't-tefsîr ve 'ulûmi'l-Kur'ân*. Riyad: Mektebetü'r-rüşd.
- Bolelli, N. (1987). Nahivde Hadisle İstişhad Meselesi. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (5-6), 165-175.
- Boynukalın, E. (2019). *Useymîn, Muhammed b. Sâlih*. İçinde TDV İslâm Ansiklopedisi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Cevherî, İ. b. H. (1979). *Tâcü'l-luga ve Sıhahu'l-arabiyye*. Beyrut: Dârü'l-'ilmi'l-melâyîn.
- Çelebî, K. (t.y.). *Keşfü'z-zünûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-arabi.
- Durmuş, İ. (2001). *İstişhâd*. İçinde TDV İslâm Ansiklopedisi (C. 23). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ebû Davûd, S. b. İ. (1998). *Sünen-i Ebî Davûd*. Riyad: Mektebetü'l-meârif.
- Ergin, M. C. (2002). *El-Ukberi ve el-Lubab fi 'İleli'l-Bina`i ve `l-i rab`ı* (Doktora). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Harun, Ö. (2015). Arap Dili Ve Tefsirle İlgili Şevâhid Literatürü. *Kilis 7 Aralık Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 27-45.
- Hüseyin, V. b. A. (2002). *el-Câmî li'l-hayâti'l-Allâme Muhammed b. Sâlih el-Useymîn*. Leeds: Mecelletü'l-hikme.
- İbn Mâlik, M. b. A. (1984). *İkmâlü'l-i'lâm bi teslîsî'l-keâm*. Cidde: Mektebetü'l-Medenî.
- İbn Mâlik, M. b. A. (1990). *Şerhu't-Teshîl*. Kahire: Dârü hier.
- İbn Mâlik, M. b. A. (2006). *Metnü'l-elfiyye İbni Mâlik*. Kuveyt: Mektebetü Dâri'l-arûbe.
- İbn Mâlik, M. b. A. & Bedrüzamân en-Nîbâlî. (1989). *Vifâku'l-mefhûm fi ihlîlâfi'l-mekûli ve'l-mersûm*. Medine: Mektebetü'l-Eymân.
- İbn Manzûr, E.-F. C. M. b. M. b. A. b. A. (t.y.). *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dârü sâdr.
- İbnu'l'imâd, Ş. E.-F. (1986). *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*. Dımaşk: Dârü İbni Kesîr.
- Kaka Rash, A. M. (2017). *Şerhu'l-Eşmûnî Alâ Elfiyyeti İbn Mâlik' adlı eserdeki istişhâd şiirlerinin tahlili* (Gramatik bir çalışma) (Yüksek Lisans). Yüzüncü Yıl Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Kartal, M. (2019). Taberî Tefsirinde İstişhâd. *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, (8), 6-30.
- Lebedî, M. S. N. (1985). *Mu'cemü'l-mustalahâtî'n-nahviyye ve's-sarfiyye*. Beyrut: Müessetu'r-risâle.
- Mürrî, İ. b. A. (2003). *Ed-Dürrü's-semîn fi tercemeti fakîhi'l-ümme el-allâme İbn 'Useymîn*. İskenderiye: Dârü'l-basîre.
- Müslim, H. b. M. el-Kuşeyrî. (2006). *Sahih-i Müslim*. Riyad: Dârü Taybe.
- Razî, E. B. M. b. Ş. (1986). *Muhtarü's-Sıhah*. Beyrut: Mektebetu Lübnan.
- Safedî, S. H. b. A. (2000). *El-Vâfi bi'l-vefâyât*. Beyrut: Dârü İhyâi'turâs'il-'arabî.
- Sekkâkî, E. Y. (2000). *Miftâhu'l-ulûm*. Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye.
- Süyûtî, C. (2006). *El-İktirâh fi 'ilmi usûli'n-nahv* (Mahmûd Süleyman Yâkût, Ed.). İskenderiye: Dârü'l-mârifeti'l-câmiyye.
- Şâtîbî, E. İ. İ. b. M. (1997). *El-Muvâfakât*. Huber: Dârü İbni Affân.
- Taftazânî, S. (1310). *El-Mutavvel ale't-Telhîs*. İstanbul.
- Tantâvî, M. (1995). *Neş'etü'n-nahv ve târihu eşheri'n-nuhât*. Kahire: Dârü'l-meârif.
- Tehânevî, M. A. (1996). *Keşşâfü istilâhâtî'l-fünûn vel-ulûm*. Beyrut: Mektebetü Lübnan.
- Zebîdî, M. b. A. *el-Murtezâ*. (1994). *Tâcü'l-Ârûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. Kuveyt: Matbaâtü hükûmeti'l-Kuveyt.

- Zehrânî, N. b. M. (2001). İbn Useymin el-İmâmü'z-zâhid. Demmâm: Dârü İbni'l-Cevzî.
- Tural, H. (1990). Arap Dilinde Şiir ve Hadisle İstişhâd Meselesi. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (9), 67-79.
- Turan, A. (1995). El-Elfiyye. İçinde TDV İslâm Ansiklopedisi (C. 11). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Useymin, M. B. S. (2013). Şerhu'l-Elfiyyeti İbni Mâlik. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd.
- Ülker, Ş. (2019). Şerhu İbn 'Akîl'de İstişhâd Yöntemi. Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 10(23), 807-824.